

1 Eckhardt Mária részére fizetve,
János László

Konferencia Falvy Zoltán 70. születésnapja tiszteletére, MTA ZTI, 1998. okt. 9-10

NB: piszkos példánynak tekintendő,
a gépelési hibákat nem javítottam

"Hírhedett zenész" és "zeneéletünk nesztora". Párhuzamok Liszt és Hubay pályáján

Előadásom címe két személy, Liszt Ferenc és Hubay Jenő kapcsolatára utal, és két idézetet tartalmaz, melyek azonban szándékom szerint mindkét személyre egyaránt vonatkoznak. Vörösmarty versének kezdőszavait Hubayra is érvényesek tekinthetjük, és Lisztre is maradéktalanul ráillik Tóth Aladár megnevezése, melyet gyakran használt írásaiban Hubay nevének szinonimájaként. Az idézetek sorrendje nemcsak a két mester egymás közötti viszonylatában hordoz kronológiai tartalmat, hanem arra a kettősségre is utal, amely mindkettőjük pályáján meghatározó volt: a világhíró előadóművész helyét idővel a zeneszerző és a zeneélet irányító figurája vette át. Ez a párhuzam azonban az életutak alaposabb összevetésével a fő vonalakon túl számos egyéb részlettel gazdagodhat.

Amíg a Liszt-életrajz főbb állomásait közismertnek tekinthetjük, addig Hubayról meglehetősen elmosódott és egyoldalú kép él a köztudatban. A zenetörténetírás azon nézőpontjából szemlélve, amely a zeneszerzői nagyság és eredetiség szerint vizsgálja és értékeli a múlt szereplőit, Hubay természetesen csak epizódszerepet kaphatott, mivel alkotóként nem tartozott a zenetörténet fő áramába. A sokezernyi korabeli dokumentum tanúsága szerint viszont mintegy fél évszázadon át a magyar zeneélet vezető személyisége volt, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a zenekultúra hazai felvirágoztatásában. Gyakran hangoztatta, hogy a Liszt által kijelölt úton kíván haladni, és szívesen vette, ha a nagy mesterhez hasonlították.

A század első évtizedeiben Hubay a magyarországi Liszt kultusz egyik élharcosának számított, és mindent megtett a zeneszerző Liszt elismertetéséért és emlékének megőrzéséért. Bár hegedűművészként nem lehetett közvetlenül a tanítványa, Lisztet mindig mesterének nevezte. Kettejük kapcsolatának hangsúlyozása a 20-as ill. 30-as években Hubay számára különösen aktuálissá vált, amikor az ország szétdarabolását követő bizonytalan és sokak reménye szerint átmenetinek tekintett

Ks. 186

időben a múlthoz tartozás jelentett fogódzópontot és menedéket az újabb katasztrófa felé rohanó világban. Ugyanakkor mindez személyes pozíciójának és tetteinek legitimizációjául is szolgált. Hubay Liszt érdekében kifejtett tevékenységének pusztá felsorolása is meghaladná jelen előadás terjedelmét, így csak néhány fontosabb példa kiemelésére szorítkozhatunk. Részben neki köszönhető, hogy 1925-től Liszt nevét viseli a budapesti Zeneakadémia, ahol emékszobát hozott létre és azt saját költségén beszerzett relikviákkal is gazdagította (pl. az Ernst gyűjtemény darabjaiért cserébe 3 értékes festményét ajánlotta fel). Harcolt továbbá az Akadémia régi épületének visszaszerzéséért és egy Liszt-múzeum létrehozásáért (Liszt Társ alapító tagja, hamvainak hazahozatala), számos alkalommal vezényelte mestere műveit, előadásokat tartott, emlékhangversenyeken működött közre. Hazai és külföldi lapokban közzétett több tucatnyi cikkében Liszt emberi és művészi nagyságát hangsúlyozta, és mondanivalóját a személyes találkozások élményeivel tette színesebbé.

Az említett írások között - a téma azonossága miatt - számos átfedés figyelhető meg, gyakran nemcsak egyes mondatok, hanem egész bekezdések térnek vissza többé-kevésbé azonos formában. Emeljünk ki példaképpen egyet Hubay időskori megnyilatkozásai közül. 1936. május 2-án a miskolci Zeneiskola Liszt-ünnepségén hangzott el az az emlékbeszéd, amely nyomtatásban is megjelent az intézmény évkönyvében. A 78 éves mester néhány személyes vonatkozású utalással kiegészítve áttekintette és értékelte Liszt pályájának fő állomásait és művészi tevékenységét. Szavai azonban azt az emlékbeszédet idézik fel kísértetiesen, melyet Hubay talán saját maga számára várt el az utókor részéről. Néhány részlettel eltekinve és a neveket, helyszíneket behelyettesítve akár úgy tűnhet számunkra, mintha ott Miskolcon az életének utolsó évében járó Hubay önmaga nekrológját olvasta volna fel. A továbbiakban a két művészpálya vázlatos párhuzamba állítása során legyen vezérfonalunk az említett írás.

Hubay, a világszerte ünnepelt előadóművész és pedagógus, de kevésbé sikeres és gyakran elavult romantikusnak nevezett zeneszerző, így indította beszédét:

"Az egész művelt világ ma már elismeri, hogy Lisztben nemcsak a csodás, az ihletett zongoraművészt bámulta..., benne nemcsak a nagy tanítómestert csodálta, ki előtt az egész zenevilág mély tisztelettel hajlott meg, hanem köztudatba ment át, hogy Liszt a legnagyobb zeneszerzők egyike, ki a világot örökbecsű művekkel ajándékozta meg. ... nem tartozott se irányhoz, se iskolához. Ő Liszt-zenét írt s egyedül állott, mint a lángelmék mindig..."

Majd ezt követően Liszt művészetének magyarságát kívánta hangsúlyozni: "... műveiben majdnem kivétel nélkül, olykor tudatosan, sokszor atavisztikus alapon, a magyar lélek megnyilatkozásait találjuk... Nem véletlen, hogy Szent Erzsébet legendáját dolgozta fel egyik legkimagaslóbb művében... De szinfóniai költeményeiben...[is] lépten-nyomon gyémántként csillámlik fel a magyar génusz, a magyar gondolat, a magyar érzés, a magyar dallam. Magyar rapszódiaiban utólérhelen magasságra emelte fantáziájának kifogyhatatlan változatosságával a magyar népdalt."

A népdal fogalma itt természetesen tágabb értelemben szerepel, mint amelyre Bartók a parasztzene terminust használta. Hubay többször utalt írásaiban Liszt nagy viharokat kavart "cigánykönyvére", Az MTA ülésén 1927-ben tartott előadásában is kifejtette: Liszt "eszményképet alkotott magának, amelynek a valósághoz semmi köze nincs", és mestere következtetéseit a "lángész jóhiszemű tévedésé"-nek nevezte. De amíg Liszt az általa ismert magyar zenét a cigányoknak tulajdonította, addig Hubay ugyanezt - szintén tévesen - magyar népzeneének nevezte, és nem határolta el a népies műzenétől.

Magyaros hangvételi hegedűdarabjaiban és színpadi műveiben ugyanabból a közismert dallamanyagból merített, mint Liszt a rapszódiaiban. Részben ennek köszönhető, hogy a hazai és külföldi írárok zeneszerzőként is számos alkalommal állították Liszttel párhuzamba. A Zeneakadémia 1912-13-as évkönyvének cikkírója mint "köztudatra" hivatkozott, miszerint Hubay "'Csárdajelenetei', ép úgy, mint Liszt rapszódiai, a magyar zene faji szépségeinek hathatós terjesztőivé váltak az egész művelt világon."

Mások viszont negatív példaként hivatkoztak Hubayra és Lisztre egyaránt, szembeállítva őket a parasztzene inspirációja alapján komponáló újabb zeneszerzőgenerációval. Papp Viktor írta 1919-ben: "...Hubay nem kiemelkedő faji

szerző... Erkel, Liszt, Zichy, Mihalovich sorában ő a végső reprezentáns. Ők a magyar nép őshumuszu rétegének csak a felszínén járkálnak. Nem is sejtik, hogy fajiságuk felszínes..."

Bartha Dénes még 1942-ben is Liszttel állította Hubayt párhuzamba: "A kultúra szomjúságának, a mindent asszimilálni akarásnak ez a türelmetlen mohósága... lehetetlenné teszi a népi-nemzeti sajátosságok fokozottabb, elmélyítő kifejtését s vele az egyéni jellegű zenei kifejezőmód kialakítását... Hubay Jenővel is megtörtént mindaz, ami - nagyobb arányokban - egyszer már Liszt Ferenc tragikuma lett: lelkében is annyira elkötelezte magát a nyugatnak: a gall eszperit, az olasz dalolás, a német érzésvilág csábításának, hogy nem ért rá, nem sikerült teljes mértékben, lelke mélyéig magyarnak lennie..."

A nemzeti hovatartozás kérdése Hubay gondolatvilágának középpontjában állott mind önmaga, mind Liszt vonatkozásában, és ennek zenei megnyilvánulásai mellett a tettekre is nagy hangsúlyt helyezett. Miskolci előadásában Liszt magyarságának "Százakra menő bizonyítéká"-ról tett említést, és idézte nyilatkozatát, melyet a gyermek Liszt párizsi útját megelőzően adott első pesti fellépése alkalmával: "...Magyar vagyok s nem ismerek nagyobb szerencsét, ... hogy kedves hazám díszének egy ágacskájává válhassak."

Hubay előadóművészi pályája néhány évvel később kezdődött, mint példaképéé, bár karrierje szintén csodaszámba menően ívelt felfelé. Az édesapja által tanított gyermek nem 9, hanem 14 évesen lépett a nagy nyilvánosság elé, hangszere klasszikus hagyományait 15-18 évesen sajátította el Joachim berlini iskolájában (megjegyzem, hogy Hubay visszaemlékezéseiben - talán nem véletlenül - hol 9, hol 11 éves korára tette debütálásának időpontját, ami Liszt soproni ill. bécsi bemutatkozására rímelt). Majd ahelyett, hogy elvállalta volna a düsseldorfi zenekar hagnversenymesteri tisztét, hazatért Budapestre, hogy a Zeneakadémia matináján (1877 február) valóságosan is átvehesse Liszt ajkáról Beethoven csókját. Az eseményről az újságok is említést tettek, és az ifjút a Magyarországon tartózkodó Wieniawskival és Sarasatével hasonlították

össze. Ezt követően gyakran lépett fel a budapesti szalonokban Liszt társaságában, több alkalommal adták elő nyilvánosan a 12. rapszódia Joachim-féle átíratát és a Kreutzer-szonátát, valamint Hubay visszaemlékezése szerint Beethoven valamennyi hegedűszonátáját eljátszották Liszt otthonában. Közös fellépéseik folytatására néhány évvel később Brüsszelben és Antwerpenben került sor.

Párizs meghódítására is Liszt tanácsára indult el 18 évesen, zsebében a mester ajánlóleveleivel, aki néhány hónappal később személyesen is bevezette az ifjút az előkelő társaság szalonjaiba. Hubay finom modorával, kiváló kapcsolatteremtő képességével, az irodalom és képzőművészet iránti rajongásával igen közel állt mesteréhez. Justh Zsigmond így jellemezte naplójában: *"...Három éven keresztül minden évben találkoztam vele Párizsban... Ma már egyike legkedvesebb pesti művésztársaimnak ... európai látókörű művelt művész ... akivel társalogva át lehet lépni a Lajtha partját."* (9/40) Arisztokratákkal, koronás főekkel, állami vezetőkkel került kapcsolatba, ismerősei és művészbarátai jelentős részben ugyanazok voltak, akik Liszt társaságához tartoztak: Munkácsy, Zichy Mihály, Saint-Saens, Gounod és sokan mások. (10')

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hubay előadóművészi hírneve Lisztéhez hasonlóan Párizsban indult útjára, majd a Liszt-tanítvány Aggházyval nagy sikerrel lépett fel Nyugat-Európa szerte. 1879 őszén tett nagy hazai turnéjuk Liszt 1846-os magyarországi hangversenykörútjára rimel. Koncertező virtuózként Hubay még több mint két évtizeden át rendszeresen szerepelt, bár idejének döntő részét a tanítás kötötte le. Németországban gyakran Joachimmal állították párhuzamba, Hanslick is így írt róla a 90-es évek elején: *"a ma élő hegedűsök között kétségkívül egyike a legelsőknek..."*

A letelepedés és a koncertező életmód feladása több lépcsőben, fokozatosan változott meg Hubay életében, 1882-ben Brüsszelben, 1886-ban Budapesten vállalt állást, és a 90-es évek közepén állapotodott meg végleg, amikor családot alapított. A mestere pályáján ezzel párhuzamba állítható fordulatot a következőképpen írta le

emlékbeszédében: "... Liszt Európa minden nagyobb városában egyforma lelkesedést keltett utólérhetetlen művészetével. De őt ez nem elégítette ki. Tudta, hogy nagy küldetése van a földön. Weimarban találta meg azt a nyugvópontot, melyre vágyott... Goethe és Schiller klasszikus atmoszférájában indította meg zenereformátori működését, mely nagy küzdelemmel járt. E küzdelmes korszakban, a nagyműveltségű, eszes és rendkívül erélyes Sayn-Wittgenstein Carolin hercegnő oldalán, kit nőül kívánt venni s ki folytonosan buzdította, írta meg... szimfóniai költeményeit..."

Hubay a házasság terén szerencsésebb volt mesterénél. Ugyancsak főrangú hölgyhöz, Cebrian Róza grófnőhöz kötötte életét, aki Marie d'Agoult és Wittgenstein hercegné szerepét egyesítette magában, és odaadó, önfeláldozó hitvesként egyben Cosima Wagner vagy Clara Schumann alakját is megtestesítette férje számára. Édesapja, a spanyol grandok leszármazottja nem kívánta lányát egy zenészhez adni, így a fiataloknak egymástól távol, 3 és fél évig kellett várniuk, amíg Róza nagykorúsága első napján, 24. születésnapja hajnalán házasságot kötöthettek. A grófnő kiváló amatőr muzsikus volt, Wittgenstein hercegnéhez hasonlóan irodalmi ambíciókkal is rendelkezett, és számos cikket publikált a korabeli újságokban. Ugyanakkor döntő szerepet játszott abban, hogy Hubay zenészerzői érdeklődése életének második felében a hegedűdarabok és dalok komponálása helyett a nagyobb lélegzetű, szimfónikus és színpadi műfajok felé fordult. 1901-ben például így írt férjének: "*Ami a kis darabok kompozícióját illeti, Maga megígérte nekem, hogy ilyeneket már nem csinál, - váltsa be ígéretét és csak nagy műveken dolgozzék...*" (NPII/56) (12'50")

Liszt weimari letelepedését követően évtizedeknek kellett eltelnie hazatéréséig, bár már az 1840-es évek első felében tervezte, hogy lezárja virtuóz pályáját és "*távoli, vad hazájá*"-ban teremthet otthont. (Képek/91=Agoult II/253) Ami Lisztnek akkor nem sikerült, az 1886-ban a nagyjából ugyanennyi idős Hubay életében már megvalósulhatott. Kora tavasszal Liszt Belgiumban járt, és hegedűtanárt keresett a Zeneakadémia számára az elhunyt Huber Károly helyére. Ő maga is úgy látta, hogy ifjú barátja pályájára nézve sokkal kedvezőbb, ha brüsszelben marad, de néhány hónap elteltével Hubay mégis

engedett a hívásnak. Lemondott a fényes jövőt biztosító katedráról, hogy Budapesten édesapja örökébe lépjen, és főként hogy mestere közelében lehessen. Sajnos mire a tanév elkezdődött, Liszt már nem volt az élők sorában, így Hubay csupán a stafétabotot vehette át tőle az intézet talán máig legsikeresebb tanáraként, majd 1919-től az Akadémia vezetői tisztében is utóda lehetett (igazgatói majd főigazgatói, 1934-től örökös elnöki címmel). (14') [H is néha kísérletet tett, h ő is több lábon álljon, 1919-ben terve a 3 havonta váltott bécsi tanítás, 20-as években USA kurzusok]

Liszt hazatérésének történetét Hubay a következőképpen foglalta össze idézett emlékbeszédében: *"Minthogy akkor már a Zeneakadémia felállításának terve küszöbön volt, a kormány felkérte Lisztet az intézet megszervezésére s följánlotta neki az intézet vezetését. Liszt ezt elfogadta s bár az ő tervei nem valósultak meg egészében, mégis 1875-ben átvette a Zeneakadémia vezetését s így végre egészen a miént lett. Adhatta-e nagyobb bizonyítékát hazafias gondolkodásának? ... Midőn a Zeneakadémia haltéri ideigl helységből az Andrássy-úti palotába vonult, Lnek ott kényelmes, áll lakást rendeztek be... A díszpárnák közt volt egy különösen szép és értékes: ezt **Erzsébet királyné sajátkezűleg** himezte a Mester számára."*

A párhuzam érdekessége miatt jegyzem meg, hogy Hubay életében is volt egy Erzsébet királyné, aki rajongott művészetéért, és ugyancsak maga készítette emléktárggyal ajándékozta meg: 1888-ban Románia királynéja hívta meg magához, majd köszönetképpen verseinek megzenésítése miatt, melyeket Carmen Sylva-álneven írt, többek között egy fehér pergamenből készített, sajátkezűleg festett és dedikált naptárfüzetet küldött neki. (15'30")

Megemlékezését Hubay így folytatta: *"Minden évben a téli hónapokat töltötte el nálunk; itt is mint Weimarban zenei központot teremtett. Vasárnapi matiné-in az őt körülrajongó tanítványok seregéből léptette fel a legjobbakat; olykor ő maga is játszott és sokszor az itten hangversenyző nagy művészek közreműködése tette érdekessé a műsorokat. A hallgatóságot természetesen Budapest szellemi elitje képezte."*

Mindez szinte szó szerint ráillik azokra a házi hangversenyekre, melyeket Hubay rendezett otthonában a századfordulótól kezdve. A párizsi művészi szalonok világa jelentős részben Liszt példájának köszönhetően honosodott meg hazánkban, és Hubay ezt a tradíciót vitte tovább vasárnapi zenedélutánjaival. A 20-as évektől rendszeressé váltak ezek az összejövetelek, melyekről az újságok részletes tudósításokat közöltek, és 1925-től a rádió közvetítése révén az egész ország, sőt olykor nemzetközi adás keretében szinte egész Európa hallgathatta e hangversenyeket. A széksorokban ott ültek az állami és egyházi vezetők, a főhercegi család tagjai, diplomaták és művészek, megjelentek ugyanazok a még élő személyek, akik egykor a Liszt-matinék résztvevői voltak (Apponyi Albertnek pl. állandó helyet biztosítottak, melyet tiszteletből halála után is fenntartottak). Az előadók sorában többek között ott találjuk a házigazdái mellett Zathureczki Ede, Kerpely Jenő, Basilides Mária, Palló Imre, Jászai Mari és Fischer Annie nevét, továbbá olyan nemzetközi hírességek is szerepeltek Hubay zenedélutánjain, mint Josef Krips, Felix Weingartner, Jan Kiepura, Maria Jeritza és Richard Strauss. (17'30")

Magyarország nemzetközi elismertetése szempontjából Hubay tevékenysége csak Lisztével vethető össze. A kultúrkapcsolatok ápolása érdekében a 20-as évektől is számos alkalommal lépett fel az akkoriban ellenséggént kezelt szomszéd államokban, megbékélésről és a zenekultúra közvetítő szerepéről tárgyalt t.k. Karel Capekkel és Benes külügyminiszterrel, amiért éppen hazai részről érték heves támadások. Ugyanakkor számos cserehangversenyt szervezett, melyeken az ifjabb magyar zeneszerzőnemzedék műveit ismerhette meg a külföldi, illetve az osztrák, cseh, lengyel, angol, francia és más népek zenéjét a magyar közönség. Otthona és vidéki birtoka a nemzetközi zenei élet valóságos központjává vált, olyan hírességeket látott vendégül, mint d'Indy, Bruno Walter, Menuhin, Toscanini, Heifetz, Mascagni, Gigli és Erich Kleiber. Számtalan egyesületnek, társaságnak volt a tagja, alapítója, elnöke vagy védnöke, felkarolt minden olyan nemes kezdeményezést, amelynek révén a kultúra ügyét szolgálhatta (tk. 1934-től a Rotary Clubnak is tagja volt, amint azt számlakönyveinek ide vonatkozó tételei is bizonyítják).

Hubay valóságos szerepét, amelyről halála után szinte teljesen megfeledkeztek, az elfogulatlan ítéletű Tóth Aladár így jellemezte egy Hubay-operabemutató kapcsán illetve egy évtizeddel később a mester nekrológiájában: *"A dekoratív, reprezentatív kultúra ünnepe volt ez az est, azé a kultúráé, mely félszázadon keresztül képviselte Magyarország szellemi életét a külföld szemében. S bár ez a kultúra ... gyakran a legnagyobbakat zárta ki szomorú, elszigetelt magányosságba, mégsem szabad lenéznünk vagy ócsárolnunk vívmányait, hiszen néki köszönhetjük, hogy a magyart Európában mint "urat" fogadták, hogy a magyar salonképes nemzet volt és tárt ajtókra talált a nyugati népeknél... Ennek a hivatalos kultúrának legnagyobb zenei képviselője Hubay Jenő, aki mióta visszavonult a hangversenydobogóról (ahol ő is az igazi premier garde sorába tartozott) fáradhatatlan, eléggé meg nem becsülhető buzgalommal dolgozott a "magyar művész" társadalmi tekintélyének magasraemelésén..." "Nem volt könnyű a magyar nevet fogalommá tenni az európai zeneéletben, de talán még nehezebb volt a zene becsületét kivívni a magyar társadalomban. Elfogadtatni a muzsikát a vezető rétegekkel: ez tulajdonképpen igazán csak Hubay Jenőnek sikerült..."*

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A pedagógia káprázatos eredményei mellett ez tehát az a terület, amelyben Hubay fenntartás nélkül Liszt örökösének tekinthető. Bár művészetükben is számos párhuzam figyelhető meg, a zenei nagyságrend különbsége miatt legfeljebb a liszti minta továbbéléséről beszélhetünk. A fiatalkori magyaros hegedűfantáziák és operaparafrázisok Liszt példája nyomán keletkeztek, majd versenyművek és ugyancsak a szerző vezényletével, reprezentatív alkalmakon előadott oratórikus ill. zenekari kompozíciók következtek (hadd utaljunk példaként a címében is egyező Dante szimfóniára, melynek kapcsán a németországi kritikák többször nevezték a Liszt-hagyomány folytatójának). Továbbá a zenei stílus és eszközkészlet is számos rokon vonást mutat. A döntő azonosság azonban mégis a jelenség egészében, a társadalom felé megnyilvánuló külső jegyekben keresendő: a nagy művész alakjában, aki mesteréhez hasonlóan mint hírhedt zenész tért haza élete derekán, és vált a zi élet nesztorává.